

Ks. dr hab. Arkadiusz Olczyk
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
w Krakowie, WSD w Częstochowie
ul. św. Barbary 41
42-200 Częstochowa

Częstochowa, dn. 27.12.2017 r.

Recenzja pracy doktorskiej

ks. mgr. lic. Jarosława Furtana pt. *Miłość miłosierna w centrum krzewienia wspólnoty, Wrocław 2017, ss. 249.*

Recenzowana praca doktorska autorstwa ks. Jarosława Furtana napisana została pod kierunkiem ks. dr. hab. Roberta Zapotocznego, kierownika Katedry Pedagogiki Społecznej na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. Autor niniejszej pracy pracował w latach 1992 - 1994 jako asystent w Katedrze Psychologii Rehabilitacji KUL; prowadził ćwiczenia ze studentami w zakresie oligofrenii, surdologii, tyflogologii oraz resocjalizacji społecznej. Obecnie jest administratorem parafii w Českém Meziříčí (od roku 2009), członkiem Rady Służby Zdrowia Komisji Episkopatu Czech oraz diecezjalnym koordynatorem duszpasterstwa ludzi chorych (2009). Prowadzi również działalność duszpasterską jako psychoterapeuta i psycholog szkolny na terenie Czech.

Tematyka dotknięta przez doktoranta jest niezmiernie aktualna, gdyż próbuje on znaleźć odpowiedź na pytanie o miejsce i udział miłości miłosiernej w budowaniu i rozwijaniu życia wspólnotowego, które stanowi naturalne środowisko egzystencji każdego człowieka. Społeczna zasada miłości miłosiernej, rozumiana przez Autora jako instauracja i ożywienie prawdy o niezbywalnej godności osoby ludzkiej, stanowi największą personalną siłę odnowy życia wspólnotowego. Aktualizacja osobowej godności odbywa się jednak jedynie w warunkach wspólnoty, która tę prawdę odkrywa, nią żyje i o niej aktywnie świadczy. Stąd też podjęcie tego zagadnienia przez ks. Furtana stanowi niewątpliwą atut, gdyż ma ono charakter interdyscyplinarny i ubogaca obszar publikacji katolickiej nauki społecznej pogłębiających rozumienie miłości miłosiernej jako zasady społecznej.

1. Struktura pracy

Dysertacja ks. J. Furtana składa się z trzech części (każda z nich ma po trzy rozdziały), poprzedzonych wykazem skrótów oraz wstępem, a zwieńczonych zakończeniem i bogatą bibliografią. Autor przechodzi stopniowo od ukazania teologiczno-społecznego podłoża

miłości miłosiernej, poprzez ukazanie jej wspólnotowo-instytucjonalnego kształtu, po prezentację jej osobowo-wspólnotowych aspektów. W części pierwszej (część A: s. 9-93) opisuje najpierw trynitarne źródła miłości miłosiernej odnosząc ją do Boga Ojca, Syna Bożego Jezusa Chrystusa i Ducha Świętego Ożywiciela. Potem przechodzi do wymiaru społecznego, w którym stara się określić miłość miłosierną jako zasadę społeczną aktualizującą godność osobową każdego człowieka, by ulokować tę miłość pośród innych zasad organizujących życie społeczne (personalizmu, dobra wspólnego, prawdy, sprawiedliwości, pomocniczości oraz solidarności). W drugiej części pracy (część B: s. 94-150) egzemplifikuje wspólnotowy oraz instytucjonalny charakter miłości miłosiernej w kontekście życia rodzinnego, eklezjalnego i wobec potrzeby pokojowego rozstrzygnięcia konfliktów społecznych (etnicznych, narodowych, religijnych). W ostatniej, trzeciej części dysertacji (część C: s. 151-222) Autor sytuuje miłość miłosierną wobec triady działań społeczno-osobowych: *communicatio*, *transformatio* oraz *participatio* w życiu osobowym i wspólnotowym.

Bibliografia (s. 230-249) została podzielona na następujące części: Pismo Święte (Autor korzysta z 4 przekładów), nauczanie kościelne, które dzieli na soborowe, papieskie oraz nauczanie Stolicy Apostolskiej i Episkopatów, literaturę przedmiotową oraz 2 źródła umieszcza w netografii.

Ten podział źródeł bibliograficznych daje wystarczająco jasny obraz zamysłu Autora niniejszej pracy, wykorzystanych źródeł i opracowań. Odpowiada on charakterystycznym cechom opisywanego przez niego miejsca miłości miłosiernej w budowaniu wspólnoty ludzkiej.

We wstępie ks. Furtan wyjaśnia, że inspiracją do podjęcia tej problematyki była lektura encykliki św. Jana Pawła II z 1980 roku *Dives in misericordia*, gdzie Papież Polak zwrócił uwagę na wielkie znaczenie doświadczenia miłosierdzia w życiu konkretnych ludzi oraz całych wspólnot i szerszych społeczności. Jan Paweł II, w sposób odpowiedni dla współczesności, poszerza i pogłębia rozumienie miłosierdzia, traktując je nie tylko jako indywidualną cnotę, lecz wskazuje także na jego trwałe powiązanie z miłością społeczną i przedstawia je jako miłość miłosierną, która jest aktualizacją prawdy o godności osoby ludzkiej, wskazując na jej siłę przemieniającą serce człowieka oraz rozkrzewiającą więzi społeczne. Jan Paweł II wyraża również życzenie, aby tak rozumiana miłosierna miłość została włączona do systemu zasad życia społecznego (s. 6). W tym kierunku poszły badania Autora, który we wstępie precyzuje zasadniczy cel swojej rozprawy. Chodzi mu o odpowiedź na zasadnicze pytanie: Jaki jest udział miłości miłosiernej w budowaniu (krzewieniu) wspólnoty? Chce znaleźć odpowiedzi również na pytania bardziej szczegółowe: Czy rola miłości miłosiernej w życiu społecznym jest konieczna i zarazem normatywna? Jakie są jej normatywne źródła? Czy możemy mówić o miłości miłosiernej jako zasadzie życia społecznego? Jakie jest miejsce i stosunek miłości miłosiernej do innych zasad życia społecznego?

Oczywiście, temu głównemu zamysłowi towarzyszą cele pośrednie. Jak dalej zaznacza Autor we wstępie, chciałby w swej pracy znaleźć odpowiedzi również na pytania o charakterze wspólnotowo-osobowym. Jak miłość miłosierna przemienia wewnętrzne nastawienia konkretnego człowieka, prowadząc go do najwyższych form życia wspólnotowego? W jaki sposób uzdalnia go do partycypacji w człowieczeństwie, w życiu osobowym, rodzinnym, kościelnym, społecznym, politycznym i gospodarczym? (s. 6).

Autor sygnalizuje, jaką metodą badawczą będzie się posługiwał. Postawione pytania wymagają zastosowania metody katolickiej nauki społecznej, nazywanej również społeczną nauką Kościoła, chociaż nie zostało doprecyzowane to, na czym ona w rzeczywistości polega.

2. Merytoryczno-formalna strona dysertacji

Analizując niniejszą pracę pod kątem merytoryczno-formalnym narzuca się zaraz na wstępie wątpliwość związana z brzmieniem samego tematu: *Miłość miłosierna w centrum krzewienia wspólnoty*. Wydaje się, że termin „krzewienie” nie jest tutaj zbyt szczęśliwy. W *Słowniku Języka Polskiego* czytamy, że wyraża on „rozpowszechnianie czegoś”, „czynienie czegoś bardziej znanym, bardziej dostępnym” czy też „rozrastanie się” (jest to termin związany bardziej z botaniką). Lektura pracy potwierdza, że lepiej gdyby Autor użył w tytule słowa „budowanie” lub „rozwój” wspólnoty.

Poza tym zasadnicza wątpliwość dotyczy nieokreślenia w temacie przedmiotu formalnego, tzn. w świetle czego, pod jakim kątem Autor będzie realizował określony temat przedmiot materialny. Doktorant pisze we wstępie, że „oprze się przede wszystkim na piśmiennictwie Jana Pawła II (Karola Wojtyły) oraz na pismach filozofów i teologów mających wpływ i kształtujących jego myślenie” (s. 7). Skoro sam przyznaje, że „sposób personalistycznego ujmowania miłosierdzia jako miłości miłosiernej (...) można odnaleźć praktycznie dopiero w pismach Jana Pawła II (s. 7) to wydaje się, że nie sformułowanie w temacie pracy przedmiotu formalnego wydaje się poważnym brakiem i niedoskonałością.

Niemniej jednak należy podkreślić, że naukowo-merytorycznych walorów dysertacja ta posiada naprawdę wiele. Dla realizacji zaproponowanego tematu pracy naukowej Doktorant przyjął podział pracy na trzy części. Posłużyło to w sposób właściwy dynamice rozważań, gdyż Autor wyszedł od określenia teologiczno-społecznych fundamentów miłości miłosiernej, by ukazać jej kształt wspólnotowy, instytucjonalny oraz osobowy. W swojej dysertacji zaprezentował trzy rodzaje twierdzeń. Twierdzenia o charakterze teologiczno-filozoficznym, wskazujące na związki między miłością miłosierną, rozumianą na podstawie przesłanek Objawienia i Magisterium Kościoła oraz analizą społecznej natury człowieka i jego osobowej godności. Następnie twierdzenia bazujące na wynikach badań opartych na metodach nauk empirycznych (takich jak socjologia, pedagogika, psychologia, ekonomia, antropologia

kultury, politologia oraz neurologia), wyrażające krytyczną analizę działań, zachowań i postaw ludzi we współczesnej sytuacji społecznej w świetle normatywów zaczerpniętych z pierwszej grupy twierdzeń. Trzecia grupa twierdzeń to ogólne zalecenia i wskazówki odnoszące się do stosowania zasady miłości miłosiernej w życiu osobowym i społecznym.

Należy podkreślić, iż Doktorant umiejętnie przeanalizował fenomenologiczno-krytyczne źródła i bogatą literaturę dotyczącą miłości miłosiernej poddając je interpretacji teologiczno-socjologicznej. W opracowaniu zebranych materiałów w sposób właściwy przeprowadził również porównawczo-krytyczną analizę wtórną, co umożliwiło mu dokonanie opisu i wyjaśnienia znaczenia miłości miłosiernej jako zasady życia społecznego w kontekście aktualnej sytuacji społeczno-kulturowej, a także w kontekście relacji interpersonalnych w życiu wspólnot ludzkich.

Lektura niniejszej pracy pozwala dostrzec dbałość Autora o rzetelność dokumentowania toku swoich myśli stosownymi odnośnikami, obszerność cytowanego materiału źródłowego oraz różnorodnych opracowań (zwłaszcza z kręgu niemieckojęzycznego). Zadanie to nie było z pewnością łatwe, gdyż dysertacja ma charakter interdyscyplinarny i teksty źródłowe są niejednorodne (pochodzą z obszaru teologii dogmatycznej, katolickiej nauki społecznej oraz psychologii społecznej).

W sumie, w dziele ks. J. Furtana, otrzymaliśmy pozycję niezwykle aktualną, starannie opracowaną i udokumentowaną, charakteryzującą się innowacyjnością myśli, istotnie wzbogacającą opracowania sytuujące personalistyczną koncepcję miłości miłosiernej w nurcie wspólnototwórczych zasad życia społecznego. Wypełnia ona pewien deficyt w obszarze opracowań polskich autorów kontynuujących myśl Karola Wojtyły-Jana Pawła II na temat roli personalistycznie pojętego miłosierdzia w rozwijaniu ludzkich wspólnot.

3. Uwagi i pytania

Praca naukowa, nawet najbardziej udana, zawsze rodzi pewne pytania co do możliwości jej udoskonalenia od strony formalno-metodologicznej, argumentacyjnej oraz językowej. Takowe zadania spoczywają również na Recenzencie.

a. Problemy bibliograficzne i językowe

Uważam, że istotnym brakiem jest pominięcie w bibliografii literatury pomocniczej, co zmusiło Autora do wrzucenia wszystkich opracowań do literatury przedmiotowej. I tak znalazły się w niej istotnie pozycje odpowiadające przedmiotowo tematowi pracy, ale także opracowania nie mające aż tak bliskiego związku z tym przedmiotem (choćby: Boecjusz, *De duob* – swoją drogą dziwny zapis, bez podania źródła, z którego Doktorant korzystał; dalej: Goethe J.W., *Faust*, tł. B. Antochewicz, Wrocław 1978 czy Nietzsche F., *Antychryst*, tł. L. Staff, Warszawa 1907). Autor nie zawsze zachowuje kryterium kolejności alfabetycznej w wykazie bibliografii, tych błędów jest sporo, np. na s. 232 umieszcza enc. Pawła VI *Populorum*

progressio przed *Humanae vitae* czy na s. 234 pozycje M. Bubera *Droga człowieka według nauczania chasydów* przed *Ja a ty* tegoż autora. Autor nie jest precyzyjny w dokładnym opisie źródeł, np. podając artykuły z dzieł zbiorowych nie podaje stron, na których się one w danej książce znajdują, np. s. 238: Kampka F., *Homo consumens w świecie wartości moralnych i społecznych*, w: *Encyklika Jana Pawła II Centesimus annus. Tekst i komentarze*, red. F. Kampka, Lublin 1998, brak stron. Takich przypadków w bibliografii jest wiele. Nie jest też konsekwentny w metodzie zapisu artykułów pochodzących z dzieł zbiorowych oraz czasopism, bowiem stosuje też opisy tego typu: Hermann L., *Familie, Gesellschaft und die Zukunft des Staates*, s. 9-35, w: L. Hermann, A. Rauscher (red.), *Die Familie – Partner des Staates. Eine Auseinandersetzung mit falschen Gesellschaftstheorien*, Stuttgart 1978 (s. 237). Przy jednych pozycjach bibliograficznych Doktorant podaje wydawnictwo, przy innych już nie (potrzeba konsekwencji). Rażą także błędy literowe, zwłaszcza znanych dokumentów Kościoła. Pod tym względem jest wiele do poprawienia. Wspomnę, że na jednej tylko stronie Wykazu skrótów takich błędnych zapisów tytułów jest aż 5 (Acta **Apostolice** (Apostolicae) Sedis, **Evangelium** (Evangelii) nuntiandi, **Humane** (humanae) vitae, Novo **millenio** (millennio) ineunte, Pacem in **terries** (terris).

W dysertacji można odnaleźć także wiele niedoskonałości językowych, co zapewne spowodowane jest tym, że Doktorant na co dzień posługuje się językiem czeskim. I tak, w języku polski prawidłowe jest użycie zbitki „**odnośnie do**”, a nie samego „**odnośnie**”, jak permanentnie pisze Autor, np. (s. 7, s. 226.) „odnośnie stosowania zasady miłości miłosiernej”. Raz Doktorant pisze „lud wybrany” z małej litery (s. 14), innym razem z dużej „Ludu Wybranego” (s. 15). Niezbyt fortunne od strony precyzji naukowej jest stwierdzenie, że „coś się robi”, jak np. w tym zdaniu: „Gdyż w poniższej pracy **mówi się** o miłosierdziu, **ma się na myśli** szczególny sposób ujawniania się miłości i dlatego **używa się** z Janem Pawłem II określenia miłość miłosierna” (s. 14).

Ponadto, warto skorygować niektóre błędy stylistyczne, np. „Zasada aktualizacji godności osoby, polegająca na instauracji a ożywianiu prawdy o niezbywalnej godności osoby ludzkiej” (s. 79) czy interpunkcyjne, np. „**Izrael, znał** tylko to pojęcie...” (s. 12); „Bóg zawiera przymierze, w którym razem z Abramem będą strzegli życia człowieka, całej wspólnoty **narodowej, oraz** warunków umożliwiających to życie w formie ziemi” (s. 13). Co to jest „życie w formie ziemi”?

Wydaje się wreszcie, iż cytacja winna być numerowana w ramach poszczególnych części, nie zaś w ramach całości pracy, gdzie na s. 229 mamy odnośnik numer 896.

b. Problemy merytoryczne

Pojawia się pytanie, jak zrozumieć konstatację z zakończenia dysertacji: „Szczególnie ważne wydaje się ukazanie miłosierdzia (...) jako niezbędną metodykę pokoju”? Co to właściwie znaczy „metodyka pokoju”?

Czy rzeczywiście miłość miłosierna – jak konstatuje Autor – jest wspólnym tematem dialogu międzyreligijnego, np. z islamem (s. 227)? Wydaje się to stwierdzeniem zbyt optymistycznym, choćby w kontekście islamskiego dżihadu.

4. Wniosek końcowy

Po wymienieniu z recenzenckiego obowiązku uwag i nasuwających się pytań należy obecnie wyeksponować walory niniejszej recenzowanej dysertacji doktorskiej. Praca ta bowiem ma charakter nowatorski i interdyscyplinarny, ubogacający piśmiennictwo teologiczne, katolickiej nauki społecznej i pedagogiki społecznej o jakże ważny wymiar miejsca miłości miłosiernej w procesie budowania różnych wspólnot ludzkiej egzystencji.

Cenna jest niewątpliwie, dokonana przez Autora na podstawie encykliki *Dives in misericordia* Jana Pawła II, rekonstrukcja pojęcia miłości miłosiernej rozumianego personalnie oraz fenomenologiczno-krytyczna analiza współczesnych zjawisk społecznych, prowadząca do wniosku, że źródłem wielu ludzkich problemów jest antropologia nieadekwatna, alienująca Boga z życia ludzkiego.

Osiągnięciem Doktoranta jest określenie miejsca zasady miłości miłosiernej w systemie zasad społecznych, gdzie, w wielu wypadkach, jest ona zamienna z zasadą solidarności społecznej. Ważne jest także określenie relacji tej zasady miłości z personalizmem, dobrem wspólnym, prawdą, sprawiedliwością i pomocniczością. Włączenie miłości miłosiernej do zasad działania społecznego pozwala wskazać na jej wspólnototwórczą rolę (na owo „krzewienie” wspólnoty). Rola ta uwidacznia się w rodzinie, w Kościele oraz w obszarze państwowo-publicznym.

Wydaje się, że najbardziej cenne dla praktyki personalnie rozumianego miłosierdzia są wnioski płynące z trzeciej części pracy, gdzie Autor podkreśla, że człowiek najpierw musi poznać prawdę o sobie, o Bogu i o swoim miejscu we wspólnocie (oświecenie, *communicatio*). Poznanie i przyjęcie tej prawdy prowadzi do przemiany ludzkiego serca oraz wpływa na zmianę i oczyszczenie relacji społecznych (*transformatio*), co z kolei skutkuje osobowym pojednaniem (zjednoczenie, *participatio*) i stanowi *clou* każdej wspólnoty ludzkiej, od najmniejszej po ogólnoludzką.

Autor rozprawy zrealizował w pełni zamierzony cel. Droga dojścia do niego została prawidłowo i wystarczająco udokumentowana i wszystkie jej etapy zostały zrealizowane w sposób systematyczny i klarowny. Realizacji celu dobrze posłużyła konstrukcja pracy oraz planowe wykorzystanie źródeł będących w dyspozycji Doktoranta.

Biorąc to wszystko pod uwagę uważam, że rozprawa doktorska ks. Jarosława Furtana spełnia wszystkie wymogi metodologiczno-merytoryczne stawiane tego rodzaju dysertacjom i jej Autor w pełni zasługuje na to, by dopuścić go do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. dr hab. Arkadiusz Olczyk